

2003'e Kadarki Bir Asırlık Dönemde Neşredilen Tefsir Makaleleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Murat SÜLÜN*

Giriş

Elinizdeki makale; büyük ölçüde -1998'e kadarki yaklaşık 90 yılı kapsayan-*Türkiye Kur'an Makaleleri Bibliyografyası*'na¹ dayanmakla birlikte, 1998'den 2003'e kadarki periyotta –ayrıca- tespit ettiğim yaklaşık 1000 makale de değerlendirmelerime esas teşkil etmiştir. Yazının amacı, son bir asırlık periyotta neşredilmiş Tefsir makalelerini kuşbakışı tanıtmak; çeşitli değerlendirmelerde bulunmak; makalelerin hangi periyodlarda, ne sıklıkta yer aldığına ve kimlerin imzasını taşıdığına dair genel bir fikir vermektir; makaleler künyeleri ile birlikte verilmeyecektir.²

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı.

1 Murat Sülün – Ömer Çelik, İstanbul: İFAV, 1999.

2 – Öncelikle; Kur'an araştırmaları için anahtar niteliği taşıyan bazı çalışmalara dikkat çekmek isterim:

- Muhammed Abay, “Osmanlı dönemi müfessirleri” (Marmara ÜSBE YL, 1992); a.mlf. “Osmanlı döneminde yazılan tefsir ile ilgili eserler bibliyografyası / tefsirler, hâşiyeler, sûre tefsirleri, tercemeler” (*Dîvân* 1999/1, yıl 4, sy. 6, s. 249-303).
- Salih Akdemir, *Cumhuriyet dönemi Kur'an tercemeleri –eleştirel bir yaklaşım-* (Ankara 1989); a.mlf., “Cumhuriyet devri tefsirleri” (*İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1988, c. 2, sy. 8, s. 17-34).
- İsmail Akyol, “Türkiye İlahiyat fakülteleri Tefsir anabilim dalı tez bibliyografyası (1953-1991)”, (Ankara Üniversitesi, YL, 1992).
- Davud Akyüz, “Sırât-ı Müstakim ve Sebülürreşâd'da çıkan Tefsir ile ilgili yazılar” (*Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 1996 c. 1, s. 27-56).
- Hüseyin Bülbül, “18, 19 ve 20. yüzyılda Kur'an-ı Kerim mealleri” (YL, 1981).
- Müjgân Cumbur, “Kur'an-ı Kerim'in Türk dilinde basılmış terceme ve tefsirleri” (*Diyanet Dergisi*, 1961-62, s. 123-141); a.mlf., “Türkçe Kur'an Tefsir ve çevirileri bibliyografyası” (*Yeni Yayınlar*, 1959, c. 4, sy. 4, s. 11-124).
- Dücane Cündioğlu, “Matbû Türkçe Kur'an çevirileri ve Kur'an çevirilerinde yöntem” (*Bilgi Vakfı II. Kur'an sempozyumu*, 4-5 Kasım 1995).
- Yakup Çiçek –Bünyamin Açıkalın, “Türkiye İlahiyat fakülteleri Tefsir anabilim dalı öğretim elemanları biyografileri –özgeçmişleri ve bilimsel çalışmaları” (İstanbul 2000).

I. Kavramsal Çerçeve

A. Tefsir Makalesi

Yaklaşık 100 yıllık bir periyodu kapsayan bu çalışmada; çeşitli periyodiklerde Ku r'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılmasına yönelik olarak neşredilen her tür yazı Tefsir makalesi olarak değerlendirilecektir. Yani sadece "makale"leri değil, "tebliğ"ler, eser ve yazar tanıtımları, hatta *Sebilürreşâd* makalelerinde olduğu gibi "tefsir tefrikaları" da kapsama dâhildir. Aslında, -söylem anlamına gelen- *makâle* (مقالة) terimi, iddialı - ispatlı bilimsel / akademik çalışmalarını kapsamı hasebiyle diğerlerinden farklıdır. Ancak bu tür bibliyografik çalışmalarda, ilmî çerçevede yazılıp çizilen her tür edebî ürün işlenmekte, değerlendirilmekte, yani *makâle* kelimesi gerçek anlamının dışına taşmaktadır. Gazetelerin köşe yazılarına bile *makâle* dendiği göz önüne alınırsa, söz konusu dergi ve derlemelerde tespit ettiğim yazıların evleviyetle *makâle* sayılabileceği aşikârdır.

Ayrıca, sadece Tefsir anabilim dalı mensuplarının değil, Kelâm, Fıkıh, Dinler Tarihi gibi disiplinlerin uzmanlarının Kur'an makaleleri de değerlendirilecektir. Çünkü Tefsir her ne kadar Kur'an-ı Kerim'i konu alsada da -Kur'an

-
- Ziya Demir, "İstanbul kütüphanelerinde mevcut matbû ve yazma Fâtiha tefsirleri", (Marmara ÜSBE YL, 1987); a.mlf. "Osmanlı müfessirleri ve Tefsir çalışmaları -kuruluştan X-XVI. asrın sonuna kadar-" (Marmara ÜSBE doktora, 1994).
  - İshak Doğan, "Osmanlı dönemi Kur'an araştırmaları" (*Makâlât*, 1999 Temmuz, s. 95-137).
  - İdris Kahraman - Ali Yücel Yörük, "Kur'an'la ilgili eserler bibliyografyası" (*Umrân -düşünce, kültür, siyaset-* İstanbul 1999, c. 54, 24 sayfalık bir ek).
  - Murat Kaya, "Tanzimat'tan II. Meşrûtiyet'e kadar (1989-1908) matbû Türkçe Kur'an-ı Kerim Terceme ve tefsirleri" (Marmara ÜSBE, YL, 2001).
  - Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Kur'an ilimleri sâhasında neşredilen eserler (1923-92) ve yapılan tezler* (İstanbul 1993).
  - Mehmet Okuyan, "Yirminci asrın ilk yarısındaki Türk müfessirleri", (19 Mayıs ÜSBE YL, 1990).
  - Helmut Ritter, "Ayasofya kütüphanesinde Tefsir ilmine ait Arapça yazmalar" (*Türkiyat mecmuası*, İstanbul 1946, c. 7-8, sy. 2).
  - Murat Sülün - Muhammed Abay, "Kıraat bibliyografyası" (*İSAV, IV. Kur'an semp.*, İstanbul 2002).
  - Murat Sülün - Ömer Çelik, *Türkiye Kur'an makaleleri bibliyografyası* (İstanbul İFAV 1999). Ayrıca tarafımdan hazırlanan *Kur'an eksenli tezler bibliyografyası ve Türkiye Kur'an makaleleri bibliyografyası - zeyl: 1998-2003-*.
  - Bekir Topaloğlu - Osman Öztürk, *Cumhuriyet devrinde (1923-73) yayınlanan İslâmî eserler bibliyografyası* (Ankara 1975).
  - Ali Turgut, "Osmanlı Tefsir çalışmalarına genel bakış" (*Din Öğretimi Dergisi*, 1989, c. 18, s. 25-39).
  - Halil Uysal, "Cumhuriyet dönemi Kur'an araştırmaları" (*Makâlât*, 1999 Temmuz, s. 139-263).
- İkinci olarak; Kur'an'daki konu ve kavramlara kolayca ulaşılmasını sağlayan Kur'an tefsirlerini de bu meyanda zikretmek yerinde olacaktır:

hemen her konuya değindiğinden- Tefsir ilminin tamamen kendisine münhasır bir alana sahip olduğu söylenememektedir. Nitekim alaylı-mektepli nice uzman, Kur'an'ın ilgili kısımlarına açıklama ve yorumlar getirmekte; Kur'an'ı tefsir etmektedir. Ve aslına bakılırsa, Kur'an'ı yorumlama Tefsir anabilim dalının tekelinde değildir, sadece onların insaf ve becerisine bırakılacak kadar önemsiz de değildir. Âyetle ilgili uzmanlığı bulunan farklı disiplinlerin mensupları, o âyeti tefsir edebilir ve bu çalışması bir "tefsir makalesi" haline gelir. Örneğin:

- *Hazret-i Peygamber dönemini konu alan âyetleri Hadisçi ve Siyerci;
- *Kadim din ve peygamberlere ilişkin konuları Dinler Tarihcisi;
- *İnancı ilgilendiren âyetleri Kelâmcı;
- *Hukuku ilgilendiren âyetleri Fakih;
- *Eğitimle ilgili âyetleri Eğitimci;
- *Astronomi ile ilgili âyetleri Astronom;
- *Fizik yasalarını ilgilendiren âyetleri Bilim adamı

daha iyi anlayıp yorumlama imkânına sahiptir. Hatta bir Dinler Tarihi uzmanı kendi alanı ile ilgili âyetleri; sözgelimi Mısır'dan çıkış, Sâmîrî, ahit sandığı, düve, Tâlût, Hazret-i Süleyman'a verilen mucizevî özellikleri Kur'an'ın ilk

- Abdülvehhap Öztürk, *Kur'an-ı Kerim fihristi* (İstanbul Timaş 1993, 396 s.) ve *Ansiklopedik Kur'an-ı Kerim sözlüğü* (İstanbul Şamil 1995, 655 s.),
  - Ali Ünal, *Kur'an'da temel kavramlar* (İstanbul Kırkambar yayınları 1998, 540 s.),
  - Cavit Yalçın, *Kur'an'da temel kavramlar* (İstanbul Vural yayıncılık 1997 184 s),
  - Harun Yahya, *Kur'an fihristi* (İstanbul Vural yayıncılık 1998, 812 s.),
  - Mehmet Alagaş, *Temel konularda Kur'an öğretisi*, (İstanbul İnsan dergisi yayınları, 1997, 813 s.),
  - Mahmut Çanga, *Kur'an Kerim lügatı* (İstanbul Timaş 1995, 725 s.),
  - Nevzat Yüksel, *Konularına göre Kur'an-ı Kerim fihristi* (İstanbul 1995, 416 s.),
  - Ömer Özsoy - İlhami Güler, *Konularına göre Kur'an -alfabetik Kur'an fihristi* (Ankara Fecr yayınevi 1997 885 s.),
  - Ramazan Yılmaz, *Kur'anî kavramlar* (Ankara Mücadele yayınları 1998, 206 s.),
  - Recep Aykan, *Kelime ve konularına göre alfabetik Kur'an fihristi* (İstanbul Pınar 1997, 1105 s),
  - Sait Kılıç, *Kur'an'ın içindekiler -dizin-* (İstanbul 1986, 95 s.),
  - Vecdi Akyüz, *Kur'an'da siyasi kavramlar* (İstanbul Kitabevi, 1998 516 s.),
  - Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın temel kavramları* (İstanbul Yeni boyut, 1997, 696 s.).
- Ayrıca şu çeviriler:
- M. Fuad Abdülbaki, *Mevzularına göre âyet-i kerîmeler ve mealleri* (İstanbul Şamil 1988, 1112 s., çev. Hacı Bekir Karlığa),
  - Muhammed Arabi ez-Zuzi, *Mevzularına göre tertiplenmiş Kur'an'ı Kerim fihristi* (İstanbul Şehir matbaası 1971, 396 s., çev. M. Emin Esatoğlu),
  - Müstansır Mir, *Kur'anî terimler ve kavramlar sözlüğü* (İstanbul İnkılap 1996, 224 s., çev. Murat Çiftkaya).

muhataplarından bile daha iyi anlayabilir. Çünkü onların elinde olmayan tarihî bilgilere; imkân, bulgu ve kaynaklara sahiptir.

Kur'an'ın konu, kavram ve âyetleri, bunları anladığı, açıkladığı ve "hayatın gerçeklerine göre yorumladığı" iddiasındaki kişi ve eserler, bunların doğru anlaşılıp açıklanmasına yönelik usul ve kaideler çerçevesindeki makaleler "Tefsir makalesi" sayılıyorsa da aslında bu mecazî bir tanımlamadır. Çünkü tefsirle sınırlı kalmamakta; *te'vilî* de kapsamaktadır. Tefsir ilmi dışında kalan Kelâm, Tasavvuf vb. disiplinlerin Kur'an'a yönelik "tefsir" girişimleri, tefsirden ziyade te'vil kapsamında değerlendirilmelidir. [Bu ikiliğe tefsir tarihinin ilk dönemlerinde dikkat edilirken, bu iki kelime zamanla birbirinin yerine kullanılmaya; tefsir kavramı te'vili de kapsamaya başlamıştır. Yalnız, *tefsir* çalışması gibi gözükene nice risalenin, nice tefsirin, hatta nice tez, makale ve tebliğin -usul, kaide ve zabitalardan uzak olması hasebiyle- te'vilden öte gitmediği aşikârdır.] Tefsir kesin, te'vil ise ihtimallidir...

Ayrıca, araştırmacıdan araştırmacıya fark olduğu gibi, gerçeğin öncelenmemesi de "doğru anlama"yı etkilemektedir. Sadece gerçekleri tespit etme ve sadece âyetleri anlama sâiki ile hareket etmeyen bir yazar, hangi anabilim dalında olursa olsun sağlıklı çalışmalar yapamaz. Anlama usullerinden bîhaber bir araştırmacı, okuduğu metinden yine kendi bildiklerini anlar. Gerçekleri öncelemeyen ya da avâmm-ı nâsa göre hareket eden [tribünlere oynayan] veya mezhebinin, meşrebinin savunusundan öte gidemeyen bir araştırmacı, 'bilim'sel ürünler veremez.

Gerçi sosyal bilimler elbette "pür bilim" denilen Fizik bilimlerden farklıdır. Ancak bu farklılık, keyfemayeşa hareket etmemizin; "o da doğrudur, bu da doğrudur" anlayışının gerekçesi olamaz. Hele Tefsirde bu hiç olmaz. Çünkü tefsir, bilindiği gibi, Allah Teala'nın Kur'an âyetlerindeki gerçek / asli muradını tespit etmektir ve âyetlere kendi bildiklerini söyletmek onları inkar etmekle eş değer sayılmaktadır. (من فسر القرآن برأيه فقد كفر)

B. Periyodik

Periyodik, dergi, sempozyum vb. türleri ifade etmekle birlikte, burada, bir araştırmacının çeşitli dergilerde çıkmış makalelerinin toplandığı ya da aynı konu etrafındaki farklı yazarlara ait makalelerin toplandığı derlemeleri de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Elinizdeki çalışmada; resmî İlahiyat dergileri, İlahiyat uzmanlarının neşrettiği *İslâmî Araştırmalar*, *İslâmiyât*, *Marife*, *EKEV* vb. dergilerin yanı sıra, çeşitli bilimsel düzeylerdeki popüler dergilerden de yararlanılmıştır. *Yeni Adam*, *Fikir ve Sanatta Hareket*, *Vakıflar Dergisi*, *Belleten*, *Türkiyat Mecmuası* vb. dergilerin tüm sayıları taran-a-mamışsa da, bunları tarayan *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'ndan yararlanılmıştır.

II. Dergiler Ve Kur'an Tefsirine Eğilimleri

Makaleler; (i) Osmanlı Türkçesi ile yazılanlar ve Latin harfli olanlar; (ii) üniversite dergileri ve diğerleri; (iii) akademik ve popüler [savunu ve güzelleme niteliğinde, *apolojetik*]; (iv) hakemli ve hakemsiz dergiler vb. çeşitli açılardan taksim edilebilir[di]. Ancak fakülte dergileri, diğerleri ve sempozyum vd. periyodikler şeklinde bir taksimi daha uygun gördüm. Dergi, derleme ve sempozyumların tarayabildiğim yılları yanlarında gösterilmiştir.

A. Dergiler

1. Fakülte Dergileri

İlahiyat fakülte dergileri neşrettikleri Kur'an makalesi sayısına göre şöyle sıralanabilir:

*Ankara ÜİFD*³: 1953 – 2000, 124 makale; *Atatürk ÜİFD*: 1975 – 2001, 66 makale; *Fırat ÜİFD*: 1995 - 2001, 56 makale; *Sakarya ÜİFD*: 1996 – 2003, 49 makale; *Cumhuriyet ÜİFD*: 1996 – 2002, 48 makale; *Dokuz Eylül ÜİFD*: 1983 – 2003, 42 makale; *Uludağ ÜİFD*: 1986 – 2002, 40 makale; *Ondokuz Mayıs ÜİFD*: 1987 – 2001, 39 makale; *Selçuk ÜİFD*: 1986 – 2000, 38 makale; *Erciyes ÜİFD*: 1983 – 1992, 36 makale; *Marmara ÜİFD*: 1986 – 2001, 31 makale; *Harran ÜİFD*: 1995 - 2001, 28 makale; *İstanbul ÜİFD*: 1999 – 2001, 18 makale; *Süleyman Demirel ÜİFD*: 1994 – 2000, 16 makale; *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslamî İlimler Enstitüsü Dergisi*: 1975 – 1982, 15 makale; *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*: 1983 - 2001, 15 makale; *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*: 1953-1984, 14 makale; *İnönü Üniversitesi Darendel İlahiyat Fakültesi Dergisi*: 1995, 10 makale; *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*: 1994 – 2000, 10 makale; *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*: 1926 – 1930, 7 makale; *Dicle ÜİFD*: 2000, 5 makale; *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi*: 2002, 5 makale; *Çukurova ÜİFD*: 2001, 3 makale; *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*: 1964, 3 makale.

2. İlmî ve Fikri Periyodikler

Akademik Araştırmalar Dergisi: 2003 – 2004, 14 makale; *Altınoluk*: 1986 – 1999 yılları arasında 45 makale; *Asrın Dini Müslümanlık*: 1960 – 1961, 2 makale; *Beyânü'l-hak*: 1325 - 1328, 9 makale; *Bilgi ve Hikmet*: 1993 – 1995, 12 makale; *Bilimname*: 2003, 5 makale; *Bilim ve Ütopya*: 1994 - 1997, 14 (ilhadî) makale; *Bu Meydan*: 1989 - 1990 14 makale; *Cerîde-i 'İlmiyye*: 1336, 1 makale; *Dava*: 1989 – 1995, 20 makale; *Dergâh*: 1990 – 1998, 7 makale; *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*: 1994 – 2004, 44 makale; *Din Öğretimi Dergisi*: 1986 – 1993, 32 makale; *Divân İlmî Araştırmalar*: 1999 – 2003, 8 makale; *Diyanet (İlmî) Dergisi*: 1960 – 2002, 349 makale; *EKEV Akademi Dergisi –Sosyal Bilimler-*: 1997-2004, 78 makale; *Fecre Doğru*: 1995 - 1998, 97 makale; *Güldeste*: 1982, 6 makale; *Hakses*: 1965 - 1989, 120 makale; *Haksöz*: 1991 - 1998, 208 makale; *Hilâl*:

3 ÜİFD: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

1959 - 1981, 63 makale; *İçtiḥad*: 1925 – 1927, 3 makale; *İlim ve Sanat*: 1986 - 1997, 22 makale; *İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM) Araştırma Dergisi*: 1997-1998, 3 makale; *İslâm Güneşi*: 1974-1988, 39 makale; *İslâm Medeniyeti Dergisi*: 1967-1981, 27 makale; *İslâm (1)*: 1956-1976, 82 makale; *İslâm (2)*: 1984-1995, 33 makale; *İslâm Düşüncesi*: 1967-1969, 27 makale; *İslâm'ın İlk Emri Oku*: 1962 - 1979, 77 makale; *İslâm'ın nuru*: 1951 - 1953, 36 makale; *İslâmî Araştırmalar Dergisi*: 1986 – 2002, 124 makale; *İslâmî Edebiyat*: 1990 – 1994, 8 makale; *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*: 1993 – 1995, 14 makale; *İslâmiyât*: 1998 - 2004, 137 makale; *Kitap Dergisi*: 1986 – 1990, 33 makale; *Köprü*: 1995 – 1997, 17 makale; *Kubbealtı Akademi Mecmuası*: 1977 – 1995, 4 makale; *Kur'an Mesajı*: 1998, 4 makale; *Kur'an ve Sünnete Ayna*: 1997 – 1998, 18 makale; *Makâlât*: 1999, 2 makale; *Marife Bilimsel Birikim*: 2001 – 2003, 46 makale; *Millî Kültür*: 1977 – 1985, 4 makale; *Mimar Sinan*: 1980 – 1989, 4 makale; *Nesil*: 1977 – 1980, 39 makale; *Nüşa Şarkıyat Araştırmaları Dergisi*: 2002 - 2003, 3 makale; *Sebilürreşâd*: 1328 r. [1912 m.] – 1962, 274 makale; *Sıratımüstakim*: 1324 r. [1908 m.] – 1327 r. [1912 m.], 87 makale; *Tasavvuf ilmî ve Akademik Araştırma Dergisi*: 1999 – 2004, 15 makale; *Tezkire*: 1993 – 2002, 11 makale; *Türkiyat Mecmuası*: 1946 - 1973, 3 makale (Bu derginin tüm sayıları taranmış değildir); *Türk Edebiyatı*: 1982 – 1986, 5 makale; *Türk Düşüncesi*: 1955 – 1959, 3 makale; *Türk Dünyası Araştırmaları*: 1983 – 1984, 3 makale; *Türkiye Günlüğü*: 1992 – 1993, 6 makale; *Umran –düşünce, kültür, siyaset-*: 1993 – 2002, 70 makale; *Vakıflar Dergisi*: 1938 – 1984, 7 makale (Bu derginin tüm sayıları taranmış değildir); *Yeni Ruhsal Evrim Araştırmaları Bülteni*: 1985 – 1989, 3 makale; *Yeni Ümit*: 1988 – 2000, 139 makale; *Zafer*: 1982 – 1993, 74 makale ve *2000'e Doğru*: 1988, 5 makale.

Bu dergiler çeşitli açılardan birbirinden temayüz etmekle birlikte, Kur'an / Tefsir alanındaki tartışmaların nabzının, daha ziyade *Sebilürreşâd*, *Sıratımüstakim*, *İslâmî Araştırmalar*, *İslâmiyât*, *Makâlât*, *Tezkire*, *Marife*, *Umran*, *Hak-söz*, *Fecre Doğru* dergilerinde attığı söylenebilir.

B. Diğerleri

1. Sempozyumlar

Bediüzzaman Sempozyumu-III: 1996, 11 tebliğ; *Bilgi Bilim ve İslam I*: 1987, 2 tebliğ; *Bilgi Vakfı & Fecr Kur'an Sempozyumları*: 1994 – 1998, 74 tebliğ; *Ebedi Risalet Sempozyumu-I ve II*: 1993, 13 tebliğ; *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*: 1993, 11 tebliğ; *İSAV Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*: 2000 – 2002, 60 tebliğ; *İSAV Osmanlı Devletinde Din ve Vicdan Hürriyeti Sempozyumu*: 2000, 3 tebliğ; *İSAV Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*: 1994, 2 tebliğ; *İslam ve Modernizm Tecrübesi -Fazlurrahman Tecrübesi-*: 1997, 14 tebliğ; *Kur'an Meal-leri Sempozyumu, Eleştiriler ve Öneriler*: 2007; ± 50 tebliğ, *KURAV Kur'an'ı anlamada tarihsellik sempozyumu*: 2000; 4 tebliğ, *Şehâdetinin 30. yılında Sey-*

yid Kutup Sempozyumu: 1996; 10 tebliğ, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*: 1992; 14 tebliğ, *Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an ve Sünnet Sempozyumu*: 1997; 3 tebliğ, *Uluslar arası I. İslam Araştırmaları Sempozyumu*: 1985; 5 tebliğ, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*: 2001; 21 tebliğ, *Zaman Gazetesi Kur'an Sempozyumu*: 1989; 9 tebliğ.

Yukarıdaki sempozyumlar arasında İSAV'ın Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, KURAV'ın Kur'an'ı anlamada tarihsellik, Bilgi Vakfı ve Fecr'in Kur'an sempozyumlarının yanı sıra, Tefsirin Dünü ve Bugünü, Kur'an Mealleri, Kur'an ve Dil sempozyumlarının müstesna bir yeri bulunmaktadır.

2. Derlemeler

İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar: 1998 - 2001, 6 tebliğ; *İslamî Bilimde Metodoloji Sorunu*: 1991, 9 makale; *Kur'an Okumaları*: 1995, 4 makale; *Kur'an Üzerine Makaleler*: 1995, 18 makale; *Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu*: 1997, 4 makale; *Osmanlıdan Cumhuriyete Siyaset ve Değer Tartışmaları*: 2000, 3 makale; *Oryantalistlerin Gözüyle İslam -yaklaşımlar, örnek metinler-*: 2003, 4 makale.

III. Makaleler ve Özellikleri

A. Makale – Dönem İlişkisi

Başörtüsü, şeriat vb. dosya konuları reel hayattaki tartışmalara ışık tutmayı amaçlamakta; dergilerin özel sayıları ilgili şahsiyetlerin sene-i devriyelerinde neşredilmekte; işlenen konuların, kavram ve sorunların dönemlerle ve sosyo-kültürel tartışmalarla irtibatlı olduğu gözden kaçmamaktadır.⁴

4 Örneğin gerek Kur'an çevirileri gerekse devletin ezanla ilgili çeşitli tasarrufları bağlamında *Sebilürreşad* dergisinde çıkan şu makaleler:

Bir Kur'an Tercemesine Dâir: Yeni Bir Kur'an Tercemesi

Devrimcilerin Din Devrimi 'Türkçe Kur'an' ve 'Dinde Reform'cuların İdeolojileri Hakkında Çok Mühim Bir vesika

Hz. İbrahim'in Türklüğü

Kitâb-ı Mübin'in İngilizceye Tercemesi ve O Lisanda Tefsiri, Mevlevî Muhammed Ali ve Himmet-i Meşkûresi; (*Tasvîr-i Efkâr*' dan iktibas)

Kur'an-ı Kerim Tercemeleri Hakkında

Kur'an-ı Kerim Tercemesi

Kur'an'ın Kur'an Harfleriyle Okunup Yazılması

Kur'an'ın Lâtin Harfleri ile Yazılamayacağı Hakkında Diyânet Reisinin Beyânâtı

Kur'an'la Oynuyorlar!

Lâtincilerin Kur'an'a Müthiş Darbesi

Namazda Kur'an Okumak Mes'elesini

Namazda Kur'an Okumak Mes'elesini, Mes'elenin Esâsı Hakkında Dini ve İlmî Tedkikât

Lisân-ı Beşer Lisân-ı Kur'an'a Tercümân Olamaz

Bir Kur'an Tercemesine Dâir: Cevap mı İtiraf mı? Şeyh Muhsin-i Fânî Hazretlerine

B. Makale İçerikleri

Tefsir makaleleri içerisinde, Kur'an'ın muhtevası ile ilgili olanların öne çıktığı; bunu, Tefsir usulü ve Kur'an ilimleri, Kur'an'a çağdaş yaklaşımlar, Tefsir tarihi, Kur'an çevirisi ve Kur'an tarihi çerçevesindeki makalelerin izlediği görülmektedir. Bu alanda en az rastlanan makale türü, Kur'an'ı red veya itiraz amacıyla yazılmış (ilhadî nitelikli) olanlardır.

-
- Gramofon ve Radyo ile Kur'an Okuma Mes'elesi Hakkında İlmî Tetkikat
 Türkçe Kur'an Nâmındaki Kitabın Sahibi Cemil Saîd Beg'e
 Kur'an Tercemesine Dair
 Kur'an Tercemesi Oyuncak Hâline Getirilemez
 Mustafa Kemal Paşa ve Kur'an Tercemesi
 Kur'an Aleyhinde Beynelmilel Komünizm Sûikasdı
 Kur'an Nedir?
 Kur'an Bir Feylesof Eseri Değildir
 Kur'an ve Lâtin Harfleri Mes'elesi
 Baltacıoğlu ve Kur'an
 Kur'an'a Karşı Sûikasd
 Kur'an-ı Kerim'de Türkçe Kelimeler mi?
 Türkçe Kur'an mı?
 Kur'an ve Lâtin Harfleri
 Kur'an'da Yabancı Kelimeler
 Âkif'in Kur'an Tercemesi
 Kur'an Ne Demektir?
 Kur'an-ı Kerim Terceme Edilebilir mi?
 Kur'an Ancak Kur'an Harfleriyle Yazılır ve Okunur
 İbadetin Felsefesi
 Kur'an'da Yabancı Kelimeler
 Kur'an-ı Kerim Terceme Olunabilir mi?
 Kur'an'ın Tercemesi Hakkında, Din, Dil, Millet, Milliyet Mefhumları ve İctimâî Faâliyetlerimizde Tezâhürleri
 Besim Atalay'a Cevaplar I: Kur'an'ın Tercemesi Kur'an Değildir
 Kur'an Diliyle Ezan
 Kur'an Nedir? Muhkem ve Müteşâbih
 Kur'an Tercemesi (Kur'an'ın Geçerlilik Alanı)
 Kur'an Tercemesi Kur'an'ın Yerini Alabilir mi?
 Kur'an-ı Kerim'i Kimse Neshedemez?
 Türkçe Kur'an Olamaz, Kur'an'a Savlet Eden Asrî Ebû Cehiller
 Kur'an Tercemesi (Milliyet'ten İktibas)
 Kur'an Tercemeleri Hakkında
 Kur'an ve Lâtin Harfleri
 Kur'an'da Yabancı Kelimeler
 Kur'an ve Yabancı Kelimeler
 Kur'an'ı Terceme Bir İlimdir (Milliyet'ten İktibas)
 Yeni Türkçe Kur'an (Milliyet'ten İktibas)
 Bu makalelerin künyesi için bkz. *Türkiye Kur'an Makaleleri Bibliyografyası*, Murat Sülün – Ömer Çelik, İstanbul: İFAV, 1999.

1. Kur'an'ın Muhtevası İle İlgili Makaleler

Kur'an'ın muhtevasına yönelik makaleler incelendiğinde, yazarların aşağıdaki konu, kavram, âyet ve sûreler üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir:

a. Konu ve kavramlar

-Alfabetik sırayla- 'adl / adalet, 'asli günah', âhiret, akıl, Allah / Tanrı, amel, anne, âyet, câhiliye, cehalet, cennet, cihad, değişme / değişim, din adamı, din, dinler arası diyalog, dua, eğitim – öğretime ait kavramlar, ehl-i beyt, emanet, emr, fecr, felsefe, fisk / fâsık, fuhş, fücür, gayb, günah, hak, hakimiyet, halife/lik, hasım, hasım, haşır, hiyanet, hikmet, ırz, ıslahat, ibadet, ihbât (الخبأت), ihlas, iki anahtar kavram[ehad, vâhid], ilim, iman, infak, inkâr, insan, islam ve müslüman, islâm, İslamî kavramların terceme edilemezliği, israf, İsrâiliyyât, istiğfar, istikamet, istivâ, itaat / taat, ittibâ, izn, kâlûbelâ, karye, kitap / kitâb, kurtuluş, kutsal, küfür, lâğv, lehve'l-hadis, Levh-i Mahfuz, mâruf, melek, mes'uliyet, mesânî, millet, muhlis, muhsin, münker, müşavere, müteşâbihat, necvâ, nefis, nisyan, nur, okuma, öğretim, ölüm sonrası hayat, peygamberlik / nübüvvet, rayb, ruh, sadaka, salâh, salât, sekîne, sıdk, silm, sünnet, şair, şeriat, şifa, şükür, takva, tarih, tarîk, te'vil, tebşir, tefekkür, tekâsür, teslis, tesviye, tevhid, tezkiye, ubudiyet, ulûhiyet, ülü'l-emr, ümmet, ümmet, ümmî, vahiy, velâyet, yakîn, yaratıcı kudret, yaratma, yevm, zâlim, zikr, zulüm kavramlarına ek olarak yüzlerce konu işlenmekte, tartışılmakta, açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu bağlamda, sosyal grup ifade eden kavramlar, insan topluluklarını ifade etmek üzere kullanılan kavramlar, dost anlamı ifade eden kavramlar, farklı kültürlerle ait kavramlar gibi grup halinde ele alınan kavramlar da dikkat çekicidir.

b. Âyetler ve Âyet Grupları

[2/Bakara, 1. âyet] Elif Lâm Mîm'in Tefsiri ve Kur'an-ı Kerim Esrârı Hakkında İlmî Bir Mübâhase

“Asra andolsun ki...”

“Duanız olmasa Rabbim size niye değer versin” [Furkân 25/77]

“Kısasta Sizin İçin Hayat Vardır” [Bakara 2/179]

“Kitaba vâris olanlar” [A'râf 7/169]

Abant Konsili Nihai Bildirgesi ya da Allah'ın Âyetlerini Satış Sözleşmesi

Ahzâb Sûresi 30. Âyet-i Kerîmesi Çerçevesinde Eleştirel bir Yaklaşım

Akıl-vahiy ilişkisi

Âl-i İmrân Sûresi'nin İlk Âyetleri

Âl-i İmrân Sûresinin 45-51. Âyetlerinin Tefsiri

Âyetlere Hurafeci Yaklaşımlar

Bakara 177

Bakara Sûresi ve Diriltiren Ölüler

Bakara Sûresi'nin 164-171. Âyetlerinin Tefsîri

Bakara Sûresi'nin 208-214. Âyetlerinin Tefsîri

Bakara Sûresi'nin 215-218. Âyetlerinin Tefsîri

Bakara sûresinin gerdanlığı birr âyetinin [177] tefsîri

Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri

Besmele-i Şerîfe Mes'elesi

De ki: Allah Bir (توکل / أحد)'dir –İhlâs Sûresinin Sâmi Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri-

Fâtiha Sûresinden Bir Âyet

Hucurât 10-12

Hucurât 13-14

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Risâletine Delâlet Eden Âyetler

Mâtürîdî'nin Düşünme ile İlgili Bazı Âyetleri Te'vili

Mehmet Âkif'in Şiirlerine Konu Ettiği Âyetler ve Tahlili

Mirac Gecesi Hz. Peygamber'e Verildiği Söylenen Âyetlerle İlgili Bazı Mülâhazalar

Muhkem ve Müteşâbih

Nisâ 43-50

Nisâ Sûresi 24

Okçuzade'nin [Şah Mehmed Efendi] Manzum Kırk Âyet Tercümesi; Hazırlayan: Ahmet Sevgi

Sebeb-i nüzule bağlı anlamın aşılmasını kolaylaştıran bir unsur olarak 'Kur'an metni' -7/A'raf sûresinin 31-32. âyetleri-

Secde sûresi[nin] 7. âyetindeki 'halakahu' ve 'halkahu' kıraatleri bağlamında mutlak iyinin evrenselliği

Sûre-i Mü'minûn, Âyet: 115-116

Zinâ Âyeti ve İletişim Psikolojisi Açısından Tahlili

Bereketzade İsmail Hakkı'ya [v.1918] ait âyet tefsirleri *Sıratı müstakim*'de "Necâib-i Kur'âniyye" başlığı altında tefrika halinde neşredilmiştir: İstikamet, Müdâylene ve Sırât-ı Müstakîm âyetlerine ek olarak, Sûre-i Bakara'dan 21-22, 30, 179, 188, 283, 284; Sûre-i Âl-i İmrân'dan 103, 104, 159, 190-191, 199; Sûre-i Nisâ'dan 56, 57; Sûre-i Mâide'den 7, 70, 93, 94, 95; Sûre-i A'râf'tan 30, 31, 32; Sûre-i Enfâl'den 62-63; Sûre-i Hûd'dan 113-114; Sûre-i Ra'd'dan 11; Sûre-i İsrâ'dan 23-24, 85; Sûre-i Enbiyâ'dan 105 ve 30; Sûre-i Mü'minûn'dan 12, 13, 14; Sûre-i Nûr'dan 32; Sûre-i Sebe'den 15, 19; Sûre-i YâSîn'den 55-58; Sûre-i

Rahmân'dan 26-27; Sûre-i Hadîd'den 20; Sûre-i Hucurât'tan 12, 13, 20-21; Sûre-i Mülk'ten 15; Sûre-i Tekvîn'den 8-9. âyetler. Bereketzade'ye ait aşağıdaki makaleler ise "Tefsîr-i Şerîf" başlığı altında neşredilmiş olup tamamı Bakara sûresindedir: 3-5, 6-7, 8-10, 11, 11-16, 17-20, 23-24, 25, 26, 27-28, 29, 31-33, 34-35, 36-39, 40-42, 43-46, 47-48, 49, 50-53, 143-144, 144, 154, 161, 177, 183, 214, 245, 286. âyetler.

Aynı dergide, "Tefsîr-i Şerîf" başlığı altında Hasan Basri Çantay'ın Enfâl'den 27; İbrahim 24/6; İsrâ 84; Nahl 68-69; Nazi'ât 30; Sâd 46. âyeti konu alan makaleleri de neşredilmiştir.

Yine, Bakara sûresinin 1-120. âyetlerinin Abdülaziz Çâviş'e [v.1929] ait tefsirleri *Sebilürreşad*'da "Esrâr-ı Kur'an" başlığı altında bir veya birkaç âyet alınarak -tefrika halinde- neşredilmiştir: 1-2, 3-4, 8-12, 13-14, 15-19, 21-22, 23-24, 25, 26-27, 27, 29, 30-33, 34-39, 40-46, 49, 51-54, 55-57, 58-59, 60, 61, 62, 62-63, 63-64, 6-7, 67-71, 72-74, 75, 76-83, 84-86, 87-91, 92-93, 94-98, 95-99, 99-103, 100-103, 104-105, 104-106, 106, 106-112, 107-113, 113, 113-114, 114-115, 116, 118-120. âyetler.

Mehmed Akif'in [v.1936] aşağıdaki âyetlere dair makaleleri de *Sebilürreşad*'da "Tefsîr-i Şerîf" başlığı altında neşredilmiştir: Bakara 84; Âl-i İmrân 102, 103, 110, 118, 118-119, 142-143, 152, 159, 200; Nisâ 104, 58, 75; Mâide 105; A'râf 155; Enfâl 15-16, 17, 24, 25, 46, 60; Tevbe 24, 25-26, 126; Hüd 117; Yûsuf 87, 105; Ra'd 1, 11; Hicr 9, 56; Nahl 90; İsrâ 16, 36, 72; TâHâ 43; Hac 45-46; Furkan 52; Kasas 77; Şu'arâ 224-227; Neml 52; Ankebût 69; Rûm 41, 50; Secde 34; Şûrâ 37-39; Zümer 9; Mü'min / Ğâfir 21; Muhammed 38; Fetih 28; Hucurât 10, 13; Mûcâdile 20-21; Nâzi'ât 32-36; Abese 1-10; Mutaffîfîn 1-6.

Serdağ Yeni'nin çeşitli âyetlerden mülhem şu yazıları da hatırlanmaya değer niteliktedir:

Kâfirler Dürüst Davrandıkça Siz de Dürüst Davranın (!)

Kâfirler ve Münafıklar Gibi Olmayın

Kâfirlerden Korkmayın, Allah'dan Korkun

Kâfirlerden ve Müşriklerden Yüz Çevir

Kâfirlere Aldırma

Kâfirlere Arka Olma

Kâfirlere İtaat Etmemek

Kâfirlere Mühlet Verin Onlar İçin Acele Etmeyin!

Kâfirlerin Güçlü Allah'ın Zayıf Olduğunu Sanmayın

Kâfirlerin Hevasına Uymamak

Kur'an'a Tâbi Olmak

Kur'an'dan Başkasına Tâbi Olmamak
Müşrikler Mescid-i Harâm'a Yaklaşmasınlar

c. Sûreler

Kur'an-ı Kerim'i eğitim açısından yorumlamak: Hadid sûresi örneği
Âl-i İmrân Sûresi

Asr Sûresi; Asr Sûresi'nin Tefsiri; Sûre-i Asr; Asr Sûresi Tefsiri Üzerine; Asr Sûresi Üzerinde Bazı Düşünceler

Beni Hûd Sûresi İhtiyarlattı

Bürûc Sûresi ve İşkence; Bürûc Sûresi'nden Zâlimlere

Fâtiha Sûresi; Fâtiha Tefsiri; Fâtiha Sûresi'nin Tefsiri; Fâtiha Sûresi ve Fazîleti; Fâtiha Sûresi'ndeki Hikmetler; Fâtiha Sûresi'ndeki İlâhî Mesaj; Tefsîr-i Şerîf: Sûre-i Fâtiha; Fâtiha Sûresi Mânîdarlığı ve Hayattaki Rolü; Çağımızı Aydınlatan Maddiyete ve Rûhâniyete Feyz Saçan Fâtiha Sûresi;

Fil Olayı ve Fil Sûresi Hakkında Yeni Bir Yorum; Fil Sûresi'nin Düşündürdükleri; Kur'an'dan Fil Sûresi

Furkan Sûresi'nde Tevhid Akîdesi

Fussilet Sûresi'nden Dersler

Hâkka Sûresi Üzerinde Düşünceler

İhlâs Sûresi'nin Fazîleti Hakkında; Halk Şiirinde İhlâs Sûresi; İhlâs Sûresinin Yorumu; Tefsîr-i Sûre-i İhlâs li'bn-i Sina

İnşirâh Sûresi; Sûre-i İnşirâh

Kadr Sûresi Tefsiri

Kâfirûn Sûresi; Kâfirûn Sûresinin Yorumu

Kur'an'dan Beled Sûresi

Kur'ân-ı Kerim'den Sûreler

Kureyş Sûresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi

Lokman Sûresi'nin Tanıtımı; Lokman Sûresinin Tefsiri; Sûre-i Lokman'dan Hak Erlerine

Mâ'ûn Sûresi Kimler Hakkındadır?

Mülk Sûresi'nin Eğitim Açısından Yorumu

Nas Sûresi'nin Tefsiri; Tefsîr-i Şerîf: Tefsîr-i Muavvizeteyn, Sûre-i Nâs Furkan Sûresi Üzerine Bazı Dikkatler

Nûn Sûresi'nin Tefsiri

Sûre-i Duhâ

Sûre-i Kevser

Sûre-i Felak

XVIII. Sûrenin (Kehf) Okunuşu

Yâsîn Sûresi'nde Câhiliyye Ahlâkı

Yûsuf Sûresi Hakkında: Sûre-i Celîle-i Yûsuf (a.s.)'da Felsefe-i Siyâsiyye

Ayrıca, [Osman Kayaer'e ait] şu sûre tanımları: Abese, A'râf, Beled, Cin, Fâtır, Fil, Furkan, Kâri'a, Kadir, Kâf, Kâfirûn, Kamer, Kıyamet, Mâ'ûn, Necm, Sâd, Târik sûreleri ve 'Yâsîn sûresi ve Kasaba Halkı'.

2. İlhâdî Nitelikli Makaleler

Son olarak ilhadî nitelikli makalelere birkaç örnek vermek isterim. Bu tür makaleler, sahanın dışındaki insanların, Kur'an'a ve içeriğine yönelik yaklaşımlarını göstermesi ve Tefsir erbabının konuyu daha geniş düşünmesi için faydadan uzak değildir.

İmzasız [Turan Dursun?], "İslâm Kaynaklarındaki Gerçek: Asıl Kur'an Yakıldı!", *2000'e Doğru*, 1988, II/23, 8-13; "Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nin Beyanâtı: Hz. Osman Döneminden Kalma Kur'an Yok!", *2000'e Doğru*, 1988, II/24, 13.

İmzasız [M.İ. Çığ?], "Efsanelerden İslâmiyet'e; Seni Çamurdan Yarattık", *2000'e Doğru*, 1988, II/52, 8-13.

Çığ, Muazzez İlmiye, "Kutsal Kitapların Sümerlerdeki Kökleri", *Bilim ve Ütopya*, 1995, IX, 8-17; a.mlf., "Kur'an'daki Hârut-Mârut Meleklerinin Sümer'deki Kökleri", *Bilim ve Ütopya*, 1996, XXVIII, 34-35; a.mlf., "Örtünmenin Tarihçesi", *Bilim ve Ütopya*, 1997, XXXII, 35.

Erengül, Faruk, "Evrenin ve İnsanın Yaratılışı Hakkında Bilimsel Gerçekler ve Kutsal Kitaplar Arasındaki Görünen Çelişkiler Bağdaştırılabilir mi?", *Mimar Sinan*, 1980, XXXVIII, 16-23.

Hepkon, Haluk, "Kur'an'ın Allah'ı İnsan Gibi", *Bilim ve Ütopya*, 1994, IV, 8-9.

Çağatay, Neşet, "Kur'an'a Göre Köle - Cariye Müslüman da Olsa Maldır", *Bilim ve Ütopya*, 1996, IX, 6-7.

3. Tartışma Konuları

Kur'an Tarihine yönelik makaleler incelendiğinde, araştırmacıların aşağıdaki sorunlara eğildikleri görülmektedir: Kur'an'ın mahiyeti, kaynağı, vahiy ve etrafındaki şüpheler, nübüvveti dair tartışmalar, yedi harf meselesi, Kur'an vahiylerinin derlenmesi (cem' ve tertip), kıraatler, kıraat imamları, Mushaflardaki imlâ ve yazım özellikleri (resm-i 'Osmanî), oryantalistlere cevaplar vb.

Tefsir Usulü ve Kur'an ilimlerine yönelik makaleler incelendiğinde, aşağıdaki başlıklar göze çarpmaktadır: Gerçek anlamı bulmaya yarayacak çeşitli usul / okuma önerileri, semantik, hermenötik, Kur'an bütünlüğü ilkesi, sûre iç

bütünlüğü, siyak sibak (bağlam) ve önemi, âyetler ve sûreler arası tenâsüp, müteşabih âyetler, garib / yabancı kelimeler, nesh meselesi, i'câz vecihleri, mübhemât, Kur'an kıssaları ve etrafındaki tartışmalar, çeşitli kıssalarla ilgili modern bulgular, tarihsellik – evrensellik tartışmaları vb.

4. Makalelerde Ele Alınan Kişiler

Tefsir makalelerinde, aşağıdaki âlim ve araştırmacıların görüşlerinin / çalışmalarının öne çıkarıldığı görülmektedir:

(i) Tefsir tarihinin mümtaz şahsiyetlerinden Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî [v.211/827], Ali b. Ebî Talha [v.143/763], Atâ b. Ebî Rebâh [v.114/732], 'Aynü'l-kudât el-Hemedânî [v.525/1131], Atpazarî Osman Fazlı [v.1102/1691], Beyzâvî [v.685/1286], Bikâ'î [v.885/1480], Câhız [v.255/869], Cessâs [v.379/981], Celâleddin es-Süyûtî [v.911/1505], Cürcanî [v.816/1413], Ebû Hanife [v.150/767], Ebû Hayyân el-Endelûsî [v.745/1344], Ebussuûd Efendi [v.982/1574], Fahreddîn er-Râzî [v.606/1209], Gazzalî [v.505/1111], Hûd b. Muhakkem Huvvârî [el-Hevvârî; v. 3. asrın ilk yarısı], İbn Abbas [v.68/688], İbn Arabî [v.638/1240], İbn Ebî Hâtim [v.327/938], İbn Hibbân [v.354/965], İbn Hişâm [v.218/833], İbn Kesîr [v.774/1373], İbn Mes'ûd [v.32/653], İbnü'l-Cevzî [v.597/1201], İsmail Hakî Bursevî [v.1137/1725], Kādî Abdülcebbar [v.415/1025], Keşaî [v.680/1281], Kirmanî [v.500/1106'da sağ], Kuşeyrî [v.465/1072], Mâtüridî [v.333/944], Molla Fenarî [v.834/1431], Molla Sadrâ [v.1050/1641], Muhyiddin Kâfiyecî [v.879/1474], Süfyân b. Saîd es-Sevrî [v.161/778], Mukâtil b. Süleyman [v.150/767], Mücâhid [v.103/721], Nâfi' [v.169/785], Necmeddin Dâye [v.654/1256], Neseî [v.710/1310], Râğıb el-İsfahânî [v.5./11. asrın ilk çeyreği], Sadreddin eş-Şirvanî [v.1036/1627], Saîd b. Cübeyr [v.94/713], Sa'lebî [v.427/1035], Semîn el-Halebî [v.756/1355], Seyyid Burhaneddin [v.639/1241], Süfyân b. Uyeyne [v.198/814], Şâfi'î [v.204/820], Şah Veliyyullâh ed-Dehlevî [v.1176/1762], Şâtubî [v.790/1388], Şehâbeddin es-Sivasî [v.860/1456], Taberî [v.310/923], Tüsterî [v.283/896], Yahya b. Sellâm [v.200/815], Zemahşerî [v.538/1144], Zerkeşî [v.794/1392], Zeyd b. Sâbit [v.45/665?].

(ii) Tefsir ilmine hizmeti geçen çağdaş müelliflerden Abdülhamid el-Ferâhî [v.1930], Âlûsî [v.1854], Cemaleddin Afgânî [v.1897], Cemaleddin el-Kâsimî [v.1914], Debreli Vildan Faik [v.1924], Elmalılı Hamdi Yazır [v.1942], Emin Ahsen el-İslâhî [v.1997], Fazlurrahman [Melik; v. 1988], Fethullah Gülen, Muhammed Esed [v.1992], Muhammed Ferid Vecdî [v.1954], Muhammed Hamidullah [v.2002], Muhammed Reşid Rıza [v.1935], Hasan Hanefî, Izutsu [v.1993], Mehmed Âkif Ersoy [v.1936], Mevdudî [v.1979], Muhammed Abduh [v.1905], Muhammed Arkoun [v.2010], N.H. Ebû Zeyd [v. 2010], Ömer Nasuhi Bilmen [v.1971], Ömer Rıza Doğrul [v.1952], Saîd Nursî [v.1960], Seyyid Ahmed Han [v.1898], Seyyid Kutub [v.1966], Zeyneb el-Ğazzâlî [v.2005].

(iii) Şarkiyatçılardan Arthur Jeffery [v.1959], Charles Cutler Torrey [v.1956], Ignace Goldziher [v.1921], John Wansbrough [v.2002], John Burton, Richard Bell [v.1952], William Montgomery Watt [v.2006].

Elmalılı,⁵ Saîd Nursî,⁶ Seyyid Kutub,⁷ Fazlurrahman⁸, [benim taramadığım sonraki dönemde, Mâtürîdî [v.333/944], Gazzalî [v.505/1111] ve Mehmed Akif [v.1936] ise müstakil sempozyumlarda ele alınmış; *İslamî Araştırmalar Dergisi* özel Ebu Hanife sayısı neşretmiştir. Bu toplantılarda, mezkûr zevatın diğer yönleri meyanında Tefsir ilmine hizmetleri de ele alınmaktadır.

5 *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, 338 s.

İlgili makaleler:

M. Hamdi Yazır'da Kelâmî Problemler

Elmalılı Hamdi Yazır'a Göre Kur'an'da Din Kavramı

Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı

Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri'nde İslâm Tarihi Dokümanlarının Değerlendirilişi

Bir Mütefekkir Olarak M. Hamdi Yazır

Elmalılı'da Teceddüd Fikri

Bir Filozof Müfessir M. Hamdi Yazır

Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri

Hamdi Yazır'ın Bilgi Teorisi

Hak Dini Kur'an Dili'nde Tasavvuf Kültürü Üzerine

Hamdi Yazır'da Din Felsefesi

6 *Kur'an'ı anlamada çağdaş bir yaklaşım: Risale-i Nur örneği (Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu)*, İstanbul: Sözler Yayınevi, 1998, 800 s.; *Risale-i Nur'a göre Kur'an'ın insana bakışı (Uluslararası Bediüzzaman sempozyumu)*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2000, 587 s.

7 *Şehâdetinin 30. yılında Seyyid Kutup sempozyumu (21-22 Aralık 1996)*, İstanbul: İrfan İlmî Araştırmalar ve İhtisas Vakfı, ts., 296 s.

8 *İslam ve Modernizm Tecrübesi "Fazlurrahman tecrübesi" (22-23 Şubat 1997)*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Bşk. Yy., 1997, 354 s.

İlgili makaleler:

Fazlurrahman ve Klasik Modernizm

Fazlurrahman'a Göre Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temeli Olarak Birey ve Ahlak

Fazlurrahman'ın Gelenek Ve Modernizm Arasında Kitabı Koruyarak Tarihi Lanetlemesi

Fazlurrahman ve Oryantalizm

İslam Modernizmi ve Hermenötik: Fazlurrahman Örneği

Fazlurrahman'ın Sünnet Anlayışına Bir Katkı

İslam Kaynaklarının Modernist Bakış Açısıyla Okunmasına Eleştiri

Modernist Yorumun Teknolojik Çıkarları

İslami Vahyin Tarihe Taşınması

Fazlurrahman'ın Varoluşsal Hermenötüğü

Kur'an'ın Tarihselliği Bağlamında Kadın Sorunu

Bir Sosyolog Olarak Fazlurrahman (ya da Fazlurrahman'a Sosyolojik Bir Yaklaşım)

Fazlurrahman ve Tarih

Fazlurrahman'ın Projesinin Aktüel Değeri

5. Polemik Makaleleri

Tefsir makalelerinde, dikkat çekici bir diğer husus da tartışma / polemik makaleleridir. İşlenen çeşitli konular ve birtakım yaklaşımlar o konuda uzman olduğunu düşünen başka yazarlar tarafından eleştiri konusu edilebilmektedir ki, gerçeklerin ortaya çıkması ve müelliflerin makalelerinde gerçekte ne söylediklerinin tebarüz etmesi bakımından son derece önemlidir. Örneği:

Ahmed H. Akseki'nin "Bir Kur'an Tercemesine Dâir: Cevap mı İtiraf mı? Şeyh Muhsin-i Fânî Hazretlerine", *Sebilürreşad*, 1340, XXIV/600, 23-26.

M. Raif Ogan'ın "Besim Atalay'a Cevaplar I: Kur'an'ın Tercemesi Kur'an Değildir", *Sebilürreşad*, 1949, II/41, 245-246.

Kasım Turhan'a ait "Kur'an'da Felsefî Antropoloji" (*Bu Meydan*, 1989, I, 27-32) adlı makalenin Murat Temelli tarafından "Kur'an'da Felsefî Antropoloji'nin Tenkidi" (*Bu Meydan*, 1989, IV, 94-95) başlıklı bir yazı ile eleştirilmesi.

Celal Yıldırım'ın "Te'lif ve Terceme Tefsirler Üzerindeki Bir Değerlendirme'nin Değerlendirilmesi", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 1989, III/2, 79-80 (Makalede Salih Akdemir'in aynı dergide (1988, II/8, 17-34) yayımlanan "Te'lif ve Terceme Tefsirler Üzerindeki Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi değerlendiriliyor).

Niyazi Öktem'in "Şinasi Gündüz'ün Kur'an'da Hz. İsa başlıklı yazımıza eleştirisi üzerine", *İslâmiyât*, 2001, IV/2, s. 169-172.

Davut İltaş'ın "Yadsınan gelenek: "İslâm'a yamayan sanal şiddet: recm ve irtidat meselesi" yazısı üzerine bazı eleştirel mülâhazalar", *Marife bilimsel birikim*, 2003 III/1, 217-227 (M. Hayri Kırbaçoğlu'nun "İslâm'a Yamayan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi" (*İslâmiyât*, 2002, V/1, 125-132) başlıklı makalesinin eleştirisi).

Süleyman Ateş'in "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir!" (*İslamî Araştırmalar Dergisi*, 1989, III/1, 7-24) başlıklı makalesine Talat Koçyiğit'in "Cennet Mü'minlerin Tekelindedir" (*İslamî Araştırmalar Dergisi*, 1989, III/3, 85-94) adlı makalesi ile verdiği cevap ve Ateş'in "Cennet Tekelcisi mi?" (*İslamî Araştırmalar Dergisi*, 1990, IV/1, 29-37) başlıklı cevabî yazısı.

Hüseyin Atay'ın "Hasan Basri Çantay'ın İntikadını Tenkit" (*İslam'ın İlk Emri Oku*, 1962, II/19, 13-17)

Vahdettin Sakallı'nın "Kur'an ve Müslümanlar -Eleştirinin Eleştirisi-", *Hak Söz*, 1996, VI/65, 52-53 [M. Zeki Duman'ın *Nüzûlünden günümüze Kur'an ve Müslümanlar* (Ankara: Fecr Yy., 1997) adlı eserinin değerlendirilmesi]

Alparslan Açıkgenç, "Cehâletin Entelcesi Bir Eleştiriye Cevap ve İlim-İrfan Ayrımı", *Tezkire*, 1993, II/5, 135-144 [Yazar, *Tezkire* dergisinde (1992, Eylül sayısı, s. 136-140) *Bilgi Felsefesi* (İstanbul: İnsan Yy., 1992) adlı eserini eleştiren

Tahir Enes'e cevap veriyor]; a. mlf., "Tefsir Usûlünde Bütünlük Sorunu -Bir Eleştiriye Eleştiri-", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, V/1, 56-62. [Halis Albayrak'ın aynı dergide (1990, IV/3, 203-219) yayımlanan eleştirel makalesine cevap niteliğinde]

Nihat Hatipoğlu'nun "Hz. Peygamber (s.a.s.)'e Kur'ân Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik Bir Alan Taraması" (*İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, XI/3-4, 273-295) başlıklı makalesinin Bünyamin Erul tarafından "Bir 'Alan Taraması'nın Panoraması -Vahy-i Gayr-i Metlûv Hakkında Bazı Mülâhazalar ve Bir Eleştirinin Eleştirisi-" (*İslâmiyât*, 2000, III/1, 161-184) başlıklı bir yazıyla değerlendirilmesi.

Murat Güzel, "Bir Tartışmanın Tartamadıklarına Dair", *Tezkire*, 1994, II/7-8, 181-191 [Kur'ân yorumlama metodu çerçevesinde Yasin Aktay (Anlama, Vahy ve Tarih/Vahyi Yorumlama Deneyimlerinin Eleştirel Bir İncelemesi (Tezkire, 1993, II/5, 23-46) ile İlhami Güler (Eş'arî Tenzihinin Meyveleri veya Allah'ı Ahlaktan Arındırmanın Doğurduğu Trajedi (Tezkire, 1994, II/6, 112-121) arasında cereyan eden tartışmaları değerlendiriyor].

Halil Altuntaş'ın "Bir Kitap Eleştirisi: *Kur'ân-ı Kerim'in Tercemesi Meselesi* - Dr. Hidayet Aydar" (*İslâmî Araştırmalar dergisi*, 1999, XII/1, 84-88)

C. Yazarlar ve Makale Adetleri

114 imzasız yazıya ek olarak; Açar, Halilrahman (4), Açıkgenç, Alparslan (9), Adam, Baki (3), Adam, Hüdaverdi (3), Adıgüzel, Adnan (3), Ağırman, Cemal (3), Akakuş, Recep (4), Akçay, Mustafa (3), Akdemir, Hikmet (4), Akdemir, Salih (10), Akgül, Muhittin (6), Akgündüz, Ahmet (3), Akpınar, Ali (16), Akseki, Ahmed Hamdi (19), Aksoy, H. Fevzi (4), Aktay, Yasin (7), Albayrak, Halis (8), Albayrak, İsmail (10), Algül, Hüseyin (3), Alper, Hülya (4), Alper, Ömer Mahir (12), Alpyağıl, Recep (4), Altıkulaç, Tayyar (3), Altın, Oktay (3), Altıntaş, Ramazan (3), Altundağ, Mustafa (4), Altuntaş, Halil (7), Arslan, Gıyâsettin (4), Arslan, Şükrü (3), Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar (5), Atalay, Orhan (3), Atay, Hüseyin (27), Ateş, Ali Osman (3), Ateş, İbrahim (5), Ateş, Mustafa (7), Ateş, Süleyman (21), Atik, M. Kemal (7), Aydar, Hidayet (5), Aydemir, Abdullah (23), Aydın, Ali Arslan (11), Aydın, Hüseyin (3), Aydın, Mahmut (3), Aydın, Mehmet S. (10), Aydın, Muhammed (4), Aydın, Mustafa (14), Aydın, Yusuf (6), Aydüz, Davut (14), Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı (10), Bardakoğlu, Ali (3), Baş, Erdoğan (4), Başgil, Ali Fuat (3), Baydar, Ahmet (5), Bayındır, Abdülaziz (4), Bayraklı, Bayraktar (10), Bayram, Mikail (4), Bedir, Ahmet (7), Beki, Niyazi (4), Bereketzade, İsmail Hakkı (62), Berki, Ali Himmet (6), Berki, Şakir (10), Bilgiseven, Âmiran Kurtkan (8), Bilmen, Ömer Nasuhi (5), Birand, Kâmiran (3), Bolay, Süleyman Hayri (3), Bozyel, Resul (6), Bulaç, Ali (9), Buladı, Kerim (3), Bulut, Ahmet (4), Bulut, Halil İbrahim (3), Bulut, Mehmet (5), Büyükkörükçü, Tahir (3), Canan, İbrahim (7), Candan, Fatma (5), Cebeci, Lutfullah (5), Cem, İ.

Semahaddin (3), Cerrahoğlu, İsmail (60), Ceylan, Yasin (3), Cilacı, Osman (13), Coşar, İsmail (3), Coşkun, Ahmet (5), Cumalıoğlu, Fehmi (5), Cumbur, Müjgân (3), Cündioğlu, Dücane (13), Çağatay, Neşet (3), Çağlı, Yusuf Ziya (4), Çakan, İsmail Lütfi (3), Çakır, Yılmaz (5), Çalışkan, İsmail (4), Çantay, Hasan Basri (26), Çeker, Orhan (5), Çekmegil, M. Said (3), Çelebi, İlyas (3), Çelik, Ahmet (3), Çelik, İbrahim (4), Çelik, Muhammed Ali (5), Çelik, Ömer (6), Çetin, Abdurrahman (13), Çetin, Mustafa (14), Çetiner, Bedrettin (4), Çığ, Muazzez İlmiye (3), Çiçek, Yakup (5), Çiftçi, Âdil (5), Çolak, Adil (5), Dağ, Mehmet (3), Danişmend, İsmail Hami (3), Davudoğlu, Ahmet (3), Değirmenci, Ali (4), Demir, Şehmus (3), Demircan, Ali Rıza (3), Demirci, Muhsin (9), Demirkol, Murat (3), Dere, Ali (4), Derman, M. Uğur (4), Dodurgalı, Abdurrahman (3), Doğan, Lütfi (5), Duman, Cengiz (15), Duman, Mehmet Zeki (8), Dumlu, Ömer (3), Durmuş, Zülfikar (3), Ece Hüseyin K. (5), Ecer, Ahmed Vehbi (6), Ekin, Yunus (7), Elmalı, Abdurrahman (4), Erdoğan, Mehmet (5), Eren, Cüneyt (5), Eren, Şadi (5), Eroğlu, Ali (3), Eroğlu, Selahattin (3), Ersoy, Mehmed Akif (45), Ersöz, İsmet (5), Eşref Edib (7), Ertan, Veli (6), Erten, Mevlüt (4), Ertunç, Ahmet Cemil (3), Erul, Bünyamin (4), Fahreddin, Mehmed (10), Fayda, Mustafa (3), Fersahoğlu, Yaşar (3), Furat, Ahmed Suphi (4), Gezgin, Ali Galip (3), Gölcük, Şerafeddin (3), Görgün, Tahsin (7), Güç, Ahmet (5), Gülen, M. Fethullah (3), Güler, İlhami (14), Güler, Mehmet Nuri (3), Güllüce, Veysel (4), Gümüş, Sadreddin (5), Gündüz, Mahmut (3), Gündüz, Şinasi (6), Gündüzöz, Soner (4), Güneş, Abdülbaki (3), Güngör, Mevlüt (9), Hacımüftüoğlu, Nasrullah (3), Hatiboğlu, Mehmed Said (4), Hoca Kemaleddin (4), Işıcık, Yusuf (10), Işık, Emin (11), Işık, Hikmet (3), Işık, Vahdettin (8), İşler, Emrullah (4), İzmirli, İsmail Hakkı (3), Kara, Mustafa (3), Kara, Necati (4), Kara, Ömer (6), Karaçam, İsmail (10), Karadeniz, Osman (3), Karagöz, İsmail (16), Karagülle, Süleyman (3), Karaman, Hayreddin (8), Karmış, Orhan (3), Kasapoğlu, Abdurrahman (3), Kaya, Remzi (6), Kayacan, Murat (8), Kayaer, Osman (20), Kayapınar, Durmuş Ali (6), Kazım, Musa (3), Keklik, Nihat (3), Kerimoğlu, Yusuf (3), Keskin, Hasan (4), Keskioglu, Osman (12), Kesler, M. Fatih (3), Kılıç, Recep (3), Kılıç, Sadık (20), Kılınç, Fethi (6), Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri (15), Kırca, Celâl (24), Kocabaş, Şakir (5), Koç, Ahmet (4), Koç, Hülya (4), Koç, Mehmet Akif (3), Koç, Turan (5), Koçyiğit, Talât (6), Kondumer, Aziz (3), Köksal, Mustafa Asım (5), Köse, Ömer Faruk (6), Kutluer, İlhan (3), Küçük, Abdurrahman (3), Küçük, Hamza (3), Küçükkalay, Hüseyin (13), Macit, Nadim (6), Madazlı, Ahmet (6), Mazhar, İsmail Hakkı (5), Mert, Muhit (4), Miras, Kamil (7), Mutlu, İsmail (7), Namlı, Tuncer (9), Nazlıaydın, Hüseyin (9), Nurbaki, Haluk (9), Ogan, M. Raif (17), Okıç, M. Tayyip (6), Okuyan, Mehmet (6), Ortaylı, İlber (5), Öcal, Mustafa (3), Özafşar, Mehmet Emin (3), Özarslan, Faruk (3), Özcan, Hanifi (3), Özdemir, Metin (5), Özdemir, Şemsettin (7), Özdeş, Talip (3), Özek, Ali (11), Özel, Mustafa (9), Özemre, Ahmet Yüksel (6), Özler, Mevlüt (3), Özsoy, Ömer (11), Öztürk, Mustafa (22),

Öztürk, Yaşar Nuri (6), Öztürk, Yener (4), Paçacı, Mehmet (11), Sağman, Ali Rıza (3), Said Nursi (7), Saka, Şevki (10), Sancak, Saffet (6), Sancak, Yusuf (3), Sarı, Mehmet Ali (3), Sarıcık, Murat (3), Sarıçam, İbrahim (3), Sarıkçıoğlu, Ekrem (8), Sarmış, İbrahim (4), Sayı, Ali (6), Serinsu, Ahmed Nedim (4), Sert, Durmuş (3), Sezer, İsmail Hakkı (4), Soykök, Cafer Tayyar (4), Soysaldı, Mehmet (22), Sülün, Murat (13), Şenerman, Sedat (3), Şengül, İdris (15), Şentürk, Habil (3), Şentürk, Lütfü (3), Şeyda, Muhammed (4), Şimşek, M. Sait (8), Şimşek, Ümit (4), Tancî, Muhammed b. Tâvî (7), Tarlan, Ali Nihad (3), Taşpınar, Halil (5), Tatar, Burhanettin (6), Tayyar, [İbnü'r-Rahmi] Ali (9), Tekineş, Ayhan (3), Tetik, Necati (5), Togan, Zeki Velîdî (3), Topaloğlu, Bekir (3), Topaloğlu, İsmet (7), Tuğ, Salih (6), Tuğral, Rahim (5), Tuncer, Faruk (5), Tunç, Cihat (5), Tunçbilek, Hasan Hüseyin (3), Turan, Abdülbaki (4), Turgay, Nurettin (7), Turgut, Ali (5), Türkgülü, Mustafa (3), Türkmen, Hamza (10), Uğur, Müçteba (4), Uludağ, Süleyman (3), Ulutürk, Veli (11), Uyanık, Mevlüt (4), Ünal, Mustafa (4), Ünal, Taha F. (7), Ünal, Sıdk (4), Ünlü, Demirhan (9), Ünver, Mustafa (7), Ünver, Süheyl (3), Varol, Hüseyin (3), Yakıt, İsmail (6), Yaltkaya, Şerefeddin (8), Yaman, Ahmet (3), Yazıcı, İshak (3), Yazır, Muhammed Hamdi (3), Yazoğlu, Ruhattin (3), Yeni, Serdağ (13), Yeşilyurt, Temel (8), Yıldırım, Celal (4), Yıldırım, Suat (54), Yıldız, Abdullah (4), Yıldız, Fahreddin (9), Yıldız, Sakıp (5), Yılmaz, Hüseyin (3), Yılmaz, Musa Kâzım (8), Yılmaz, Selâhattin (3), Yurdağür, Metin (3), Yüksel, Ali Osman (5), Yüksel, Edip (3), Yüksel, Emrullah (6), Yüksel, Sadreddin (3), Zeyveli, Hikmet (6), Zülaloğlu, Fevzi (23).

Yukarıda Kur'an / Tefsir makalelerine imza atan araştırmacı ve yazarlardan en az 3 makalesi olanlara yer verilmiştir. Böylece, kimlerin kaçar adet Kur'an eksenli makale yazdığına dair ciddi bir fikir edinilmiş olacaktır. Ancak şunu da hatırlatalım; burada verdiğim sayılar istatistikî niteliktedir ve elbette, nitelik nicelikten önemlidir; ilmî gayreti her şeyin önünde tutabilen bir araştırmacının⁹ tek makalesi, çeşitli popüler dergilerdeki savunu amaçlı [apolojetik] 10 'makale'den daha değerli olabilir. Ayrıca, el'ân yaşamakta olanlar açısından makale sayısının daha yüksek olacağı aşikârdır.¹⁰ Çünkü aşağıdaki liste 2003'e kadarki verilere göre belirlenmiştir.

Öte yandan, Tefsir makaleleri içerisinde, orijinal / telif makaleler ağırlıklı olmakla birlikte, hatırı sayılır derecede çeviri makale de bulunmaktadır ki bunlar yukarıdaki listeye dahil edilmemiştir. A.S. Muhayirî, Abdülaziz Çâvîş,

9 Sözelimi Dücan Cündioğlu, Mustafa Öztürk, Burhanettin Tatar, Mehmet Paçacı, Hikmet Zeyveli, Salih Akdemir, Mustafa Altundağ, Mustafa Bilgin, Ömer Özsoy, İlhan Kutluer, Mehmet Akif Koç, Şakir Kocabaş, Ali Bardakoğlu, İbrahim Görener, Alparslan Açıkgenç, Mehmet Erdoğan, F. Ahmet Polat, İsmail Çalışkan, Yasin Aktay, Halis Albayrak, Sadık Kılıç, Bilal Aybakan, M.H. Kırbaşoğlu, İlhami Güler'in.

10 Bunun sağlaması / kontrolü, aşağıdaki isimler isam.org.tr adresinden makaleler veri tabanına girilerek yapılabilir.

Abdülcevâd Muhammed Tıbk, Abdülehad Davud, Abdülfettah Ebu Ğudde, Abdussabur Şahin, Abdüssalim Mükerrerem, Abdüssettar Hamid, Abdülkerim Süruş, Afif Abdulfettah Tabbara, Ahmed Deedat, Ahmed Sakr, Ahmed Şâvenî, Aişe Abdurrahman Bintü's-Şâti', Ali Necdî Nâsif, Asma Afsaruddin, Câsir Ebu Safiyye, Cevdet Said, Ebu'l-A'lâ el-Mevdudî, Ebu'l-Hasen en-Nedvî, Enîs Ahmed, Fazlurrahman, Georges C. Anawati, Hamadi Sammoud, Hasan Hanefî, İbrahim Lutpi, İlyas Ba Yunus, İsmail Raci Faruki, Kaderuddin Ahmed, Kemal Süleyman Salibî, Lüey M. Safi, Mahmud Davudî, Malik b. Nebî, Muhammed Abdullah Draz, Mahmûd Şeltût, Muhammed Abduh, Muhammed Ali Sabunî, Muhammed Âbid el-Câbirî, Muhammed Arkoun, Muhammed Ebu Zehre, Muhammed el-Behiyy, Muhammed Hamîdullah, Muhammed İzzet Derveze, Muhammed Mehran Beyyumî, Muhammed Ravi, Mustafa Sabri Efendi, Mustafa Sadık er-Râfî, M. Abdulazîm ez-Zürkânî, M. Mütevellî Merakibî, M. Said Ramazan el-Butî, M. Zeki Kirmanî, Mehdi Bazergan, Mennâ el-Kattân, Musa Carullah Bigi[yef], Mustansır Mir, Müşir Hüseyin Kidvay, Nasr Hâmid Ebu Zeyd, Necmeddin et-Tüfî, Nüreddin Itr, Rahmetullah el-Hindî, Sadedin Raslan, Sadık Laricani, Seyyid Sabık, Seyyid Kutub, Subhî es-Sâlih, Şevki Dayf, Tâhir b. Âşûr, Sahiron Şyamsuddîn, Seyyid Hüseyin Nasr, Şeyh M. Mahmud Savvaf, Tantavî Cevherî, Yamina Bouguenaya, Yusuf Karadâvî, Yusuf Rahman vb. doğulu yazarların yanı sıra, A. Cressy Morisson, Ann Elizabeth Mayer, Annemarie Schimmel, Arthur Jeffery, Barbara Freyer Stowasser, Bernard Weiss, Charles E. Butterworth, Charles J. Adams, Elizabeth Newman, F. Peter Ford, Friedrich Heiler Marburg, George Makdisi, Gotthard Jäschke, Irwin Cemil Schick, J.M. Gaudeul, J.M.S. Baljon, John Hick, Joseph A. Cremona, Roland de Vaux, Stephen Ullmann, Daniel E. Wickwire, Ernst Zbinden, F. Mathewson Denny, Gerald L. Burns, Hans Heinrich Reckeweg, Helmuth Ritter, James Robson, John Jack Leek, Karl Opitz, M. Maciej Konopacki, Maxime Rodinson, Marsden Jones, Marcel Colomb, Maurice Bucaille, Paul Tillich, R. Caspar, René Guénon, Roger Arnalde, Roger Garaudy, Rudi Paret, Thomas J. O'shaughnessy, Tilman Nagel, Timothy O'hagan, Titus Burckhardt, Wilferd Madelung, W. Cantwell Smith, W. Montgomery Watt, gibi Batılılardan çok sayıda makale neşredilmiştir.

Değerlendirme ve Öneriler

Türkler, -yaklaşık 150 yıldır meal ve tefsir çalışmalarına ağırlık verseler de- Kur'an'ı ezberlemeye, tecvid ve kıraate daha fazla önem vermekte ve dinî öğretileri ana kaynaklarından ziyade ikincil / üçüncül kaynaklardan öğrenmektedir. Günlük dilde Kur'an menşeli çok sayıda deyim ve atasözü kullanan Türkler, çocukluk çağlarından itibaren Kur'an'la haşırneşir olmakla birlikte, genelde sadece 'yüzünden' Kur'an okumayı öğrenebilmekte; 'zamm-ı sûre' dedikleri namaz sûrelerini ezberleyip din ve mezhepleri hakkında formül nite-

liğinde derinliksiz bilgiler almakta; yani Kur'an'ı araştırma rûhu ile okuyup incelememektedirler. Genel tablo bu olmakla birlikte, toplumun bir kesiminin Kur'an'la yapıcı ilişkiler içerisine girdiği de gözlemlenmektedir. Ancak bunların da, Kur'an'a yaklaşımlarında çeşitli yanlışlara¹¹ düştükleri gözden kaçmamaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet ile birlikte Kur'an'ın hayata tuttuğu ışık çerçevesinde makale çapında önemli fikirler tartışılmıştır. Hatta asıl tartışmaların bu alanda gerçekleştiği söylenebilir. Başta İlahiyat fakülte dergileri olmak üzere, *Sebülürreşâd, Diyanet, İslamî Araştırmalar, İslâmiyât, Marife, EKEV, Tezkire, İlim ve Sanat, Yeni Ümit, Haksöz ve Umran* gibi ilmî, fikrî dergilerde, Kur'an'ın sahih bir şekilde anlaşılmasına yönelik binlerce makale ve tebliğ neşredilmiş; çok sayıda tartışmalı ilmî toplantı (sempozyum) düzenlenmiştir. 1923-60 arasında meal sayısındaki kıpırdama, 80'den sonra

11 (i) -Kur'an kurslarının ezici çoğunluğunda olduğu gibi- âyetlerin nasıl ve hangi kurallara göre telâffuz edileceğini (kıraat ve tecvid) önemseme *ifrât*ma karşılık, Kur'an'ın kıraat ve tecvidi hiç yokmuş gibi yalnız meallere yönelme *tefrîti*;

(ii) -Halkın genelinde olduğu gibi- Kur'an'ın kıraat-tecvid ve anlamını önemserken, ahkâmına sırt çevirmek;

(iii) Kur'an'ı akıl, mantık, ilim gibi birtakım izafi kayıtlarla sınırlamak ve bunları Kur'an üzerinde mutlak ölçüt saymak;

(iv) -Tarihselci yaklaşımlarda olduğu gibi- Kur'an'ı tarihin bir dilimine, arzın bir ülkesine ve bir ırka hapsetmek;

(v) -Birtakım akademik çevrelerde olduğu gibi- Kur'an'ı yalnız akademik çalışmalar yapılacak bir alan gibi görmek;

(vi) -Bazı cemaat çevrelerinde olduğu gibi- Kur'an'ın (tabii meal ve tefsirlerin de), çok fazla yaklaşılmaması gereken tehlikeli bir[er] kitap olduğu *ifrât*ma karşılık, Kur'an'ın, sayfaları arasında dilediğiniz gibi cirit atabileceğiniz sıradan bir kitap olduğu *tefrîti*;

(vii) Kur'an ve Sünneti dünyevî çıkarlar karşılığında satmak, tahrife yeltenmek; Kur'an - Sünnet bütünlüğünü bozmak [oysa Kur'an son ilahî mesajın senaryosu ise, Sünnet de bu senaryonun sahnelenişidir];

(viii) -bazı tarikat çevrelerinde olduğu gibi- Rüya, keşif, ilham iddialarıyla nassları perdelemek, değiştirmek ve ilahi muradın dışındaki bir alana taşımak;

(ix) Kur'an lafızlarına taşıyamayacakları anlamlar yüklemekle gayretkeşliği. Bu, pozitif bilimlerle amatörce ilgilenen, bilhassa fennî / bilimsel ve işari tefsire meyyal kişiler için geçerli olmakla birlikte, Kur'an mesajını objektif anlamından, yani Hz. Peygamber ve çağdaşlarının anlayışı çerçevesinden çıkarılan bütün çalışmalar için de geçerlidir [Bu son türün en parlak örneği şüphesiz Salih Parlak'ın meal-tefsiridir].

(x) -hemen bütün meallerde olduğu gibi- Kur'an'ı anlamaya çalışırken başta Fıkıh olmak üzere çeşitli İslamî disiplinlerin terminolojisini esas almak [hatta Kur'an'ı salt bir hukuk kitabı zannetmek].

(xi) Aynı çerçevedeki âyetler arasındaki farklılığın ilahî hükümlerin uygulama alanının genişletilmesiyle irtibatlı olduğunu algılayamayıp farklı hükümlere sahip âyetleri her zaman ve zemin için aynı değer ve önemde görmek (Bunların ilk sekizinin 'tema'sını Ömer Küçükkağa'ya ["Halkın Kur'an ve Sünnete Yanlış Yaklaşımları", *Kur'an ve Sünnet Sempozyumu -1-2 Kasım 1997 Bildiriler*, Ankara Kocatepe camii salonu, s. 188-200] borçluyum).

tefsir sayısındaki artış, 85'ten sonra buna kavram çalışmalarının katılması, 90'dan sonra Kur'an okuma ve araştırmalarının gündeme gelmesi, 95'ten sonra da bu çalışmaların sorgulanmaya başlaması, *bir taklit, ittibâ, içtihat* ve *şûra* seyrini çağrıştırmaktadır.¹²

Kur'an'ın doğru anlaşılmasına yönelik yüzlerce tez yazılmış, binlerce makale neşredilmiş olmasına rağmen, İslamî değerleri önemseyen kesimler bile, kendi sorunlarına yönelik olarak kendi insanının gerçekleştirdiği bunca çalışmaya bigâne kalmaktadır. Okur-yazar kesimin, imparatorluk bakiyesi âlimlerimiz yerine, Pakistan, Hindistan, Ortadoğu kökenli yazarları tercih ettiği; sufi meşrep ilmihâl ve ahlâk kitaplarının piyasayı etki altına aldığı görülmektedir. Yalnız, resmî tefsir niteliğindeki *Hak Dini Kur'an Dili*¹³ ve -tefsir

12 Ahmet Baydar, "Cumhuriyet dönemi Kur'an çalışmalarında karakteristik yapı ve eksik kalan boyutlar", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu 2-4 Şubat 1996*, Ank. Fecr 1996, s. 217.

13 Aşağıdaki tezlere, *Hak Dini Kur'an Dili*'nden çıkartılan meallere ve ondan yapılan sadeleştirmelerine bakılırsa, Elmalılı, Türk toplumundan gereken ilgiyi fazlasıyla görmüş gözüküyor ki bu aşırı ilgide, resmî tefsir olmasının yanı sıra, Arapça olmamasının da mühim bir rolü vardır.

Elmalılı mealleri

Elmalılı Muhammed H. Yazır, *Hak dini Kur'an dili meâli*, nşr. Selahattin Kaya, İstanbul ts.

Kur'an-ı Kerim ve yüce meâli, nşr. M. Sadi Çöğenli - Nevzat H. Yanık, İstanbul ts.

Kur'an-ı Kerim meâli, nşr. Düccane Cündioğlu, İstanbul 1994.

Kur'an-ı Kerim meâli, nşr. Muhammed Nur Doğan, 1996.

Kur'an-ı Kerim ve meâl-i şerîfi, nşr. Ertuğrul Özalp, İstanbul 2000.

Kur'an-ı Kerim ve âyet âyet Türkçe meâli -sadeleştirme ve yeni tertip-, Rauf Pehlivan, İstanbul Dağıtım 2003.

Ayrıca: Kuntman, Orhan. *Açıklamalı meal ve ek çalışmalar -âyetler arasındaki münâsebetleri belirten İbn Kesîr, Râzî ve Elmalılı'nın yorumları ışığında-*, İstanbul 2002.

Elmalılı tezleri:

Commentaire du Coran par Elmalılı, (Fahri Gökcan, Doktora, 1970);

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili, (İsmet Ersöz, Doktora, 1974);

...felsefî yönü ve tefsirindeki felsefî unsurlar (Coşkun Dikbiyık, Yüksek Lisans, 1986);

...psikoloji konuları (İbrahim Gürses, Yüksek Lisans, 1990);

...sosyolojik yaklaşımlar (Alaattin Dikmen, Yüksek Lisans, 1995);

...Allah ve âlem (Abdulhamit Sinanoğlu, Yüksek Lisans, 1995);

...peygamberlikle ilgili görüşleri (Yasin Çırçır, Yüksek Lisans, 1995);

...ilmî tefsir (Nurettin Başyığıt, Yüksek Lisans, 1996);

...kader problemi (Sabri Yılmaz, Yüksek Lisans, 1997);

...felsefî düşüncesi (Hüseyin Kurt, Yüksek Lisans, 1996);

...âhiret hakkındaki görüşleri (İkram Demirel, Yüksek Lisans, 1997);

...Tasavvuf anlayışı, (Hatice Özseraç, Yüksek Lisans, 1997);

Elmalılı ve Mevdudî'nin tefsirlerine karşılaştırmalı bir yaklaşım (Mustafa Özel, Doktora, 1999).

Elmalılı ve Tabâtabâî tefsirlerinde siyasi içerikli âyetler ve yorumları (Alekbir Muradov, Yüksek Lisans, 2000).

(Bu tezlerin kısa tanıtımları için bkz. Özel, Mustafa. "Hak dini Kur'an dili üzerinde yapılan aka- ➤

olup olmadığı tartışmalı- Risale-i Nur'lar¹⁴ bu genel kayıtsızlığa mahkûm olmamış ender çalışmalarındandır.

Dergiler genel olarak ikiye ayrılabilir; (i) İlahiyat dergilerine ek olarak, İslâmî Araştırmalar Vakfı (İSAV) vb. sivil kuruluşların ve İlahiyat mensuplarının neşrettikleri dergiler ve düzenledikleri sempozyumlar; (ii) savunu ve ret amaçlı yayımlar... Bu da *Sızıntı*, *Zafer*, *Altınoluk*, hatta *Yeni Ümit* gibi, çeşitli İslâmî cemaatlerin çıkardıkları periyodiklerle 2000'e *Doğru ve Bilim ve Ütopya* gibi ilhadî nitelikli yayımlardan oluşmaktadır. "İslâm araştırmalarının nabzının attığı" ilk gruptakiler İslâmiyet'in geleneksel yorumlarına karşı dikkatli hareket etmekle birlikte, modernist yaklaşımlara karşı da mesafeli durmaktadır. İkinci grubun ilk kısmındakiler ise -ki *Sebilürreşad* vb. bütün dergiler buraya dâhil edilebilir- geleneksel yorumlardan bir hayli memnun olup, hatta özümseyip Kur'an müdafaası ve âyetlerin bilimsel mucizevî yönleri ve insanlığa sunduğu güzellikler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu grupta anlama ve açıklama sâikinden ziyade savunma ve güzelleme niyeti ağır basmaktadır. Buna karşılık, ilk grubun hâkim vasfı olan bilimsellik atmosferinin dışında kalan ilhadî periyodikler, sadece geleneği değil Kur'an'ın kendisini de kıyasıya eleştirmektedirler.

Dergiler arasında bir koordinasyon bulunmadığı için, çeşitli dergi ve sempozyumlarda benzer konuların tekrar tekrar işlendiği gözden kaçmamaktadır. Bu da bir noktaya kadar doğal karşılanabilir; hatta bir zenginlik olarak değerlendirilebilir. Çünkü Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde ilk kez bu kadar yoğun biçimde durulmakta; farklı ekoller birbirinin açığını kapatacak, kapalı noktaları açıklığa kavuşturacak farklı neşriyata imza atmaktadır. Yaklaşık 10'ar yıllık periyotlarla gerçekten canlı bir neşriyat yapan *İslâmî Araştırmalar* ve *İslâmiyat* dergilerinin belli bir noktadan sonra tükendiği anlaşılmakta; -başörtüsü, teslis, İsa Mesih, kulluk, hâkimiyet, ayaklara meshetme vb. tartışmalı konular hariç- genelde Kur'an'ın içine girmedikleri / içeriği, yani hidayeti üzerinde durmadıkları gözlemlenmektedir... Dolayısıyla, artık Kur'an'ı tanımaya ve nasıl yorumlanacağına yönelik makaleler azaltılarak, içeriğine ağırlık verilmesi beklenebilir.

demik çalışmalar", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 2001, XIV/1).

Elmalılı'yı çeşitli yönleriyle tanıtan bir de sempozyum düzenlenmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991), Ankara Türkiye Diyanet Vakfı 1993.

14 Alparslan Açıkgenç, "İlim Anlayışı ve İlimlerin Sınıflandırılması Açısından Risâle-i Nurların Bir Değerlendirmesi", *Bediüzzaman Sempozyumu III*, 1996, 477-490. Ayrıca, Düccane Cündioğlu, "Risâle-i Nur'a Dair", <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=23.03.2008&y=DucaneCundioglu>

Yeni çalışmalarda,

*Temel Kur'an kavramları semantik analize tâbi tutulabilir, kadim dillerdeki kök anlamları ve İslâmiyet sonrası kendilerine yüklenen anlamlar irdelenebilir;

*Kur'an'ın ahlakî, itikadî, siyasî, sosyal sorunlara yönelik sunduğu çözümler gösterilebilir;

*Temel İslâm bilimleri literatüründe sık sık atfı yapılan âyetlerin Kur'anî medlûlleri, yani gerçek anlam ve mesajları tespit edilebilir;

*Kur'an âyetleri arasında hiyerarşi, yani bütün âyetlerin aynı değer ve önemde olup olmadığı meselesi üzerinde durulabilir.

*Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'in muhtevaları karşılaştırılabilir.

*Kur'an'ın iniş seyri ve mesajının tarihsel gelişimi tespit edilmeye çalışılabilir;

*Çağdaş ülkelerin seküler hukuklarına / çeşitli yasalarına girmiş Kur'an âyetleri üzerinde çalışılabilir;

Kur'an içeriğine ek olarak;

*Kur'an vahyinin Asr-ı Saadet'teki anlam ve önemi ve ilk dönemlerde Kur'an denince ne anlaşıldığı irdelenebilir;

*Kur'an kavramının Müslümanlar için tarih boyu ifade ettiği şey/ler irdelenebilir;

*Kur'an'a yaklaşımda Tefsir, Kelâm, Fıkıh vb. ilimlerin benzerlik ve farklılıkları açıklığa kavuşturulabilir.

*Süleymaniye vb. ktp.lerdeki yazma âyet ve sûre tefsirleri edisyon – kritiğe tâbi tutulabilir.

*Belli sıra dâhilinde Kur'an tefsirleri tanıtılıp değerlendirilebilir.

*İslâm ilim semasının yıldızları olan Zemahşerî, Râzî vb. müfessirler uluslar arası tartışmalı ilmî toplantılarda derinlemesine incelenebilir.

*Tarih boyu medrese programlarındaki Tefsir dersleri incelenebilir;

*İslam ülkelerinin İlahiyat fakültelerindeki Tefsir programları karşılaştırılabilir;

*İslam ülkelerinin İlahiyat fakültelerindeki Tefsir tez çalışmaları tespit edilip değerlendirilebilir;

*Çeşitli meallerin tanıtımına ağırlık verilebilir;

*İlahiyat fakültelerinin çeşitli anabilim dallarındaki Kur'an eksenli tez çalışmaları tanıtılıp değerlendirilebilir;

*Türklerin Kur'an'la ilişkileri ve onu anlayıp yorumlamaya ilişkin ortaya koydukları eserler tanıtılıp sorgulanabilir;

*Türk Tefsir tarihinin önemli simaları derinlemesine tanıtılabilir;

*Oryantalistlerin Kur'an kavramları üzerindeki çalışmaları terceme edilip değerlendirilebilir;

*Oryantalistlerin Kur'an Tarihi üzerine yazdıkları tartışılabilir.

2003'e Kadarki Bir Asırlık Dönemde Neşredilen Tefsir Makaleleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Murat SÜLÜN

Özet

Makalede; XX. yüzyılın başlarından XXI. yüzyıl başına kadarki yaklaşık bir asırlık periyod esas alınmakta; bu zaman zarfında ülkede neşredilen Tefsir makaleleri kuşbakışı tanıtılıp, çeşitli değerlendirmelerde bulunulmakta; makalelerin hangi periyodiklerde, ne sıklıkta yer aldığına ve kimlerin imzasını taşıdığına dair genel bir fikir verildikten sonra artık hangi konulara yönelmek gerektiği hakkında teklif sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, makale, tebliğ, bibliyografya, literatür.

A General Review of Articles on Tafsir Published in Turkey in the Last Century

Murat SÜLÜN

Abstract

In this paper, a century=old period is taken as the center of our research, extending from the beginning of the 20th century up to the early 21st century of Turkey. The Qur'anic exegetical research papers published in this timeline are briefly introduced to the reader in addition to various information such as the names of the original periodicals in which these papers were published, how frequently they surfaced and the identity of their authors. In the final part, certain suggestions are made as to what subjects the academics today should pursue.

Keywords: Qur'an, Tafsir, article, paper, bibliography, literature.

